

2000:16

En ny grön våg?
Glesbygdstillväxt under storstads-
expansionens 90-tal

Hans Westlund

Institutet för regionalforskning (SIR)

Wolfgang Pichler

Glesbygdsverket

Abstract

This paper studies population changes in Swedish municipalities outside the three metropolitan regions during the period 1990-97 – a period mainly characterised by rapid population increase in the three metropolises Stockholm, Gothenburg and Malmö. The municipality centres increased their population while the smaller central-places lost. However, the “pure” countryside gained from the biggest population increases within these municipalities. This development, with metropolitan regions and countryside growing simultaneously, while the smaller centres are losing population, does neither fit into traditional urbanisation nor counter-urbanisation patterns.

Innehåll

	Sid
1. Inledning	3
2. Metod och faktisk befolkningsutveckling	4
3. Kontraurbanisering och dess drivkrafter	15
4. Analys	19
5. Slutsatser och behov av fortsatt forskning	23
Källor	27

1. Inledning

Kring 1970 inträffade en svängning i bosättnings- och flyttningsmönstren i stora delar av Västvärlden. Storstädernas befolkning minskade till förmån för mindre orter och den rena landsbygden. Fenomenet uppmärksammades först av Beale (1975). Berry (1976) myntade begreppet *kontraurbanisering* som benämning på denna företeelse och definierade detta som "a process of population deconcentration; it implies a movement from a state of more concentration to a state of less concentration". En mycket omfattande internationell litteratur har sedan dess behandlat fenomenet kontraurbanisering och ett flertal mer preciserade definitioner har utarbetats. Forskningsöversikter över drygt tjugo års kontraurbaniseringsforskning återfinns i bl. a. Champion (1998) och Kontuly (1998).

Under 1980-talet avstannade landsbygdens och de mindre orternas befolkningsökning och befolkningen koncentrerades åter mot tätorterna i flera länder. 1990-talet har däremot uppvisat tecken på kontraurbanisering i flera länder, däribland USA (Fuguitt & Beale 1996; Long & Nucci 1997).

Sverige utgjorde inget undantag från den internationella utvecklingen. 1970-talet kännetecknades av en ökning av landsbygdsbefolkningen efter ca 120 års urbanisering. Utvecklingen under 1980-talet har däremot varit mer omtvistad. Öberg (1991) har betecknat decenniet som kännetecknat av svag urbanisering. Illeris (1988), Cochrane & Vining (1988) samt Champion (1992) har också betecknat 1980-talet fram till dess sista år som i huvudsak dominerat av urbanisering. Enligt den officiella statistiken ökade dock landsbygdsbefolkningen under decenniet om än obetydligt, men det gjorde även tätorterna (Amcoff 1997). Borgegård och Håkansson (1997) visar att det totala flyttningsmönstret under 1980-talet innehöll såväl koncentration som spridning, om olika regioner, istället för den nationella nivån studeras.

1990-talet uppvisar också en splittrad bild. Storstadsregionerna har ökat kraftigt. Ett av de kriterier på kontraurbanisering som används i litteraturen (se text Champion 1998) kan därmed inte anses uppfyllt. Processerna kan däremot som Borgegård & Håkansson (1997) och Amcoff (1997) påpekar ha olika riktning och se annorlunda ut i skilda regioner och på olika nivåer.

Detta paper behandlar befolkningsutvecklingen på kommunnivå i Sverige utanför de tre storstadsregionerna under perioden 1990-97. Syftet är tvåfaldigt:

1. Att undersöka den faktiska befolkningsutvecklingen i kommunernas huvudorter, övriga tätorter respektive landsbygd inom fasta gränser, i Sverige som helhet samt uppdelat i ett antal kommuntyper.
2. Att undersöka ett antal faktors förklaringsvärde för befolkningsutvecklingen på landsbygden under perioden.

Sektion 2 beskriver den använda metoden för avgränsning av kommunernas befolkning i de tre geografiska enheterna kommunhuvudort, övriga tätorter samt landsbygden/glesbygden, samt hur problemet med tätortsavgränsningar över tiden lösts. I sektion 2 beskrivs också befolkningsutvecklingen i de tre geografiska enheterna i kommunerna under perioden 1990-97.

Sektion 3 inleds med en diskussion om begreppet kontraurbanisering samt en redovisning av de förklaringar till kontraurbanisering som anförts i den internationella och svenska litteraturen. Därefter presenteras de tre grupper av förklaringar till befolkningsförändringar på landsbygden som prövas i denna studie: generella kostnads- och tillgänglighetsfaktorer, faktorer med anknytning till det sociala kapitalet, samt individuellt bundna faktorer, knutna till livsstilar/fritidspreferenser och socio-ekonomisk ställning.

I sektion 4 analyseras de olika faktorernas inverkan på landsbygdens befolkningsutveckling i de svenska kommunerna 1990-97. Sektion 5 diskuterar resultaten i ljuset av den tätortsinriktade kommunala planering som dominerat i Sverige sedan 1960-talet och lyfter fram några områden som på grundval av resultaten förefaller särskilt intressanta för fortsatt forskning.

2. Metod och faktisk befolkningsutveckling

Litteraturen om kontraurbanisering och befolkningsutveckling på landsbygden uppvisar en rad olika ansatser. Ofta har olika regiontyper klassificerats och befolkningsutvecklingen i dem undersökts. Svenska studier har baserats på specifika data för landsbygden (Amcoff 1997) men också på data för hela kommuner, vilka indelas i olika kategorier (t ex Borgegård & Håkansson 1997).

De nordiska länderna har en gemensam statistisk definition av tätorter: de ska ha minst 200 invånare och ha en täthet så att det är högst 200 meter mellan husen. Allt som inte utgör en tätort, definieras som glesbygd.¹ I denna studie används begreppen "glesbygd", "landsbygd" och "utanför tätorterna" som synonyma benämningar. Uppgifter om folkmängden i tätorter och glesbygd publiceras av SCB vart femte år. Då granskas också tätorternas bebyggelseförändringar. Revideringarna resulterar normalt i att ett antal tätorter som minskat till under 200 invånare omdefinieras till glesbygd, samtidigt som tätbebyggda områden som ökat till över 200 invånare omdefinieras från glesbygd till tätort. Vidare förändras tätorternas avgränsningar om tillräcklig nybebyggelse ägt rum utanför den tidigare tätortsavgränsningen.

Omdefinieringarna av tätorterna skapar vissa problem vid jämförelser över tiden. Teoretiskt sett kan ett eller flera områden öka med endast en invånare vardera och därmed omklassificeras från glesbygd till tätort, vilket i en mindre kommun kan leda till en kraftigt ökad "urbaniseringsgrad". En minskning med en invånare i en tätort som befinner sig på marginalen kan ge motsatta effekter. Likaså kan en förtätning av bebyggelsen med ett eller ett fåtal hus på "rätt" ställe utanför tätorten leda till att nya områden läggs innanför tätortsavgränsningen och därmed definitionsmässigt upphör att vara glesbygd.

Ur ett övergripande och långsiktigt perspektiv utgör inte de ovannämnda omständigheterna något egentligt problem. Keddie & Joseph (1991) har t ex argumenterat för att eftersom tätorterna förändrats över tiden bör också avgränsningarna göra det. På kort sikt och på kommunnivå kan dock förändringar på marginalen som påpekats innebära stora relativförskjutningar mellan det som definierats som tätort respektive glesbygd.

För att försöka minimera dessa "marginalproblem" baseras denna studie på Glesbygdsverkets databas med uppgifter om befolkning mm per kilometerruta i Sverige. Med utgångspunkt i 1990 års tätortsavgränsning har de kilometerrutor som ingår i tätorten samt en "buffertzona" på ytterligare en kilometerruta runt denna räknats som tätort, medan övrig bebyggelse utgör glesbygd. Således har Folkmängden inom samma geografiska yta mätts 1990 och 1997. Det ska understrykas att detta inte heller är ett idealiskt förfaringsätt. Även om buffertzonen san-

¹ Det ska dock framhållas att det finns mer förfinade definitioner. Glesbygdsverket skiljer t ex på tätorter större än 3000 invånare, mindre tätorter med deras kringliggande landsbygd, tätortsnära landsbygd och (perifer) glesbygd.

nolikt fångar in huvuddelen av den tätortstillväxt som ägt rum är det inte omöjligt att bebyggelseförtätningar utanför buffertzoner inneburit nya tätortsbildningar. Det faktum att bostadsbyggandet i Sverige under 1990-talet legat på en för efterkrigstiden extremt låg nivå innebär dock att dessa varit av liten omfattning.

Tätorterna har delats in i två grupper: kommunhuvudort respektive övriga tätorter inom kommunen. Några få småkommuner har endast en tätort, kommunhuvudorten.

Tabell 1 och 2 ger en sammanfattande bild av utvecklingen inom de tre kategorierna under den studerade perioden. Glesbygdsbefolkningen ökade med 2,3 %, medan befolkningen i tätorterna sammantagna ökade med endast 0,8 %. Tätorternas ökning faller dock helt på kommunhuvudorterna som ökade med 1,8 %, medan befolkningen i övriga tätorter minskade med 1,6 %. I drygt hälften av kommunerna ökade glesbygdsbefolkningen. 44 % av kommunhuvudorterna ökade likaså medan de övriga tätorterna bara ökade i 27 % av kommunerna.

Tabell 1. Befolkningsutveckling 1990-97 i kommunerna utanför storstadsregionerna

	Glesbygden	Övriga tätorter	Huvudort
Befolkning 1990	1 187 412	1 397 280	3 319 404
Befolkning 1997	1 214 862	1 375 582	3 377 607
Befolkningsandel 1990 %	20,11	23,67	56,22
Befolkningsandel 1997 %	20,36	23,05	56,59
Relativt förändring %	2,31	-1,55	1,75

Tabell 2. Antal kommuner med positiv respektive negativ befolkningsutveckling

	Glesbygd	Övriga tätorter	Kommunhuvudort
Antal positiv utveckling	130	63	110
Antal negativ utveckling	117	172	137
Totalt	247	235	247

Med den i tätorterna ingående buffertzonen som används i denna studie skiljer sig utvecklingen i tätorter och glesbygd från den som vart femte år redovisas i SCB:s officiella tätortsstatistik. Enligt denna minskade glesbygdsbefolkningen i hela riket (inklusive storstadsregionerna) med

8 204 personer eller 0,6 % och tätortsbefolkningen ökade med 3,6 % under perioden 1990-95. Förutom att storstadsregionerna ökat sin folkmängd kraftigt är förklaringen att delar av vår buffertzona i den officiella statistiken omdefinierats från glesbygd till tätort i många kommuner mellan 1990 och 1995, medan befolkningen i dessa områden inräknades i tätorten redan 1990 i våra beräkningar. (Ett fåtal småorter har också minskat till under 200 personer och därmed omdefinierats till glesbygd). Tabell 3 visar befolkningsförändringarna i buffertzonen i de 247 kommuner som ingår i denna studie. En jämförelse med tabell 1 visar att särskilt för kommunhuvudorterna, men även för de övriga tätorterna har buffertzonen haft en positivare utveckling än hela tätortstyperna. När delar av denna befolkningsmässigt växande buffertzona i den officiella statistiken omdefinieras från glesbygd till tätort får det till resultat att befolkningsutvecklingen skiljer sig från de resultat baserade på fasta ytor som redovisas i denna studie.

Tabell 3. Procentuella befolkningsförändringar 1990-97 i den buffertzona av kilometerrutor som i denna studie lagts till de officiella tätorterna 1990.

Kommunhuvudorter	Övriga tätorter	Samtliga tätorter
2,90	-1,05	1,08

Figur 1 visar i kartform den procentuella befolkningsutvecklingen i glesbygden i respektive kommun. Ett relativt sammanhängande bälte med ökande glesbygdsbefolkning kan beskrivas i form av en stor halvcirkel, nord, väst och syd från Stockholm räknat och därmed innefattande huvuddelen av Svealand och de nordvästra delarna av Götaland. Landsbygden ökar också kring Göteborgs- och Malmöregionerna och i spridda delar av övriga Götaland. Även i delar av Norrland ökade glesbygden, särskilt kring länscentra, men även i den yttersta periferin. De områden där landsbygden minskar mest återfinns i nordvästra Svealand, mellersta Norrland och norra Norrlands inland.

Tabell 4. Antal kommuner där glesbygden respektive de två tätortskategorierna ökade eller minskade sina andelar av befolkningen, samt deras andelsförändring.

	Glesbygden	Övriga tätorter	Huvudorter
Positiv	155	59	143
Negativ	92	176	104
Totalt	247	235	247
Andelsförändring, %-enheter	0,24	-0,62	0,37

Tabell 4 visar förändringen av glesbygdsbefolkningens och de två tätortskategoriernas andelar i kommunerna under samma period. Glesbygden ökade sin andel av befolkningen i 155 kommuner eller i 63 % av kommunerna. Dess andel av befolkningen i de 247 kommunerna ökade med 0,24 procentenheter, vilket således motsvaras av en lika stor minskning bland tätorterna. Det är de övriga tätorterna som står för minskningen med hela 0,62 procentenheter, medan kommunhuvudorterna har ökat med 0,37 procentenheter. Figur 2 visar uppgifterna för glesbygden i tabell 4 i kartform.

Under andra delen av 1990-talet har folkmängden i många kommuner utanför storstadsregionerna minskat, pga ett rekordstort negativt födelsenetto men också pga utflyttning. Tabell 5 visar trenden i befolkningsutvecklingen under 1996 respektive 1997 i förhållande till trenden hela perioden 1990-97 för de tre kategorierna. Såväl i glesbygd, kommunhuvudorter som övriga tätorter har en stor majoritet av kommunerna en försämrade befolkningsutveckling 1996 och 1997. 1997 tycks den försämrade trenden vara rätt jämnt fördelad mellan de tre, medan glesbygden hävdade sig bäst 1996.

Figur 1. Procentuell förändring av glesbygdsbefolkningen i kommunerna 1990-97

Figur 2. Förändring i glesbygdsbefolkningens andel av folkmängden i kommunerna utanför storstadsregionerna 1990-97.

Tabell 5. Trend i befolkningsutvecklingen 1996/97 och 1997/98 i förhållande till perioden 1990-97, i glesbygd, övriga tätorter och kommunhuvudorter, i kommunerna utanför de tre storstadsregionerna.

Antal Kommuner*	Utveckling 90/97	Trend96/97			Trend97/98		
		-	+	~	-	+	~
Glesbygden	-	81	39	0	90	30	0
	+	60	36	31	93	16	18
<i>Glesbygden totalt</i>		141	75	31	183	46	18
Övriga tätorter	-	132	40	0	135	37	0
	+	50	12	1	48	7	8
<i>Övriga tätorter totalt</i>		182	52	1	183	44	8
Centralorter	-	117	19	1	114	23	0
	+	75	21	14	74	11	25
<i>Centralorter totalt</i>		192	40	15	188	34	25

* - negativ utveckling/trend; + positiv utveckling/trend; ~ förändring ligger mellan +/- 50 % av årliga förändringen 1990/97.

De förändringar som redovisats i denna sektion kan dock inte karaktäriseras som de mest framträdande för 1990-talets befolkningsutveckling. Som framgår av tabell 6 har storstadsregionernas tillväxt utgjort den mest betydande tendensen. Stockholmsregionen hade en årlig tillväxt på 1,12 % under undersökningsperioden och tillväxttakten har därefter ökat. Även Malmö- och Göteborgsregionerna har haft en stark tillväxttakt om än svagare än Stockholms.

Tabell 6. Folkmängd och befolkningsförändring i storstadsområden* 1990-98.

	1990 folk- mängd	1996 folk- mängd	1990/97 i % i % per år	1990/97 i % per år	1996/97 i %	1997 folk- mängd	1997/98 i %	1998 folk- mängd
Storstockholm	1370178	1461585	7,87	1,12	1,13	1478036	1,21	1495940
Stormalmö	475224	506254	7,34	1,05	0,76	510085	0,89	514639
Storgöteborg	659671	699042	6,67	0,95	0,67	703697	0,68	708449

* enligt SCB:s indelning 1994

Så här långt i beskrivningen ger befolkningsutvecklingen under undersökningsperioden närmast bilden av en polarisering, där storstadsregionerna ökar kraftigt, glesbygden ökar svagt och särskilt de mindre tätorterna minskar.

I tabell 8 redovisas befolkningsutvecklingen för landet indelat i tre regiontyper: Norrland och de glesbefolkade kommunerna i nordvästra Svealand, kommunerna kring storstadsregionerna (Mälardalen och Uppsala samt kommuner inom en 60 km-radie från Storgöteborg och Stor-

malmö) samt övriga kommuner i Svealand och Götaland. För varje regiontyp redovisas också separat de kommuner som har snabbtågsförbindelse (X2000).

Det kan konstateras att befolkningsutvecklingen generellt sett är svagast i Norrland. Glesbygdens tillväxt är svagast och de små tätorternas minskning är mest framträdande i Norrlands-kommunerna. Utvecklingen i de icke-storstadsnära delarna av Svealand och Götaland är starkare men har ett mönster som påminner om Norrland. I båda grupperna är det också kommunhuvudorterna som har bäst befolkningsutveckling, även om tätorterna som helhet endast ökar med 0,3% i Svealand/Götaland och minskar i Norrland. Kommunerna kring storstadsregionerna uppvisar däremot ett annat mönster. Där ökar befolkningen i alla tre kategorierna och glesbygden har den starkaste ökningen.

Tabellen särredovisar också de kommuner inom respektive regiontyp som har snabbtågsförbindelser. Det är kanske föga förvånande att dessa har en starkare befolkningsutveckling än gruppen som helhet. Mer anmärkningsvärt är att glesbygden har den starkaste befolkningsutvecklingen i snabbtågskommuner i alla tre regiontyperna. Detta kan tolkas så att ökad interregional tillgänglighet underlättar en spridning av bebyggelsen inom kommunerna, men är sannolikt också ett uttryck för att dessa kommuner har en relativt stor huvudort och därmed hög inomregional tillgänglighet.

Det har inte varit möjligt att erhålla uppgifter om flyttningsnetto och födelsenetto på kilometternivå för hela undersökningsperioden. Tabell 7 visar dock befolkningsförändringarna under den senare delen av undersökningsperioden, 1994-1998, uppdelade i flyttningsnetto respektive födelsenetto. Eftersom tabellen inte visar befolkningsförändringarna under hela undersökningsperioden är den inte helt jämförbar med övriga uppgifter. Skillnaden ligger både i att födelsenettet är lägre och att flyttningsnettot är högre än under första delen av undersökningsperioden. En annan skillnad som uppkommer när tabellen inte omfattar hela undersökningsperioden är att även om glesbygdens folkmängd var större 1998 jämfört med 1990, så har folkmängden minskat efter 1994. Med dessa förbehåll i minnet visar tabell 7 att flyttningsnettot dominerar över födelsenettet som förklaring till befolkningsförändringarna 1994-98. Tabellen stärker också slutsatsen att det är de små tätorterna som minskar mest och visar att detta främst beror på utflyttning.

Tabell 7. Procentuell befolkningsförändring 1994-98, uppdelad på födelsenetto och flyttningsnetto i glesbygd och tätorter i olika regiontyper, samt i kommuner med snabbtågsförbindelse.

	Glesbygd		Övriga tätorter		Kommunhuvudorter	
	Födelsenetto	Flyttnetto	Födelsenetto	Flyttnetto	Födelsenetto	Flyttnetto
Norrland	-1,29	-0,85	-1,21	-3,98	-0,25	-2,07
Omkring storstäderna	1,80	0,47	0,93	-2,10	0,03	1,18
Svea- och Götaland	0,20	-2,25	-0,52	-3,52	-0,75	-1,10
Varav med snabbtåg	1,58	-0,27	0,43	-2,53	0,05	1,10
Totalt	0,16	-1,35	-0,38	-3,33	-0,43	-0,67

Befolkningsförändringarna uppdelade på ådersgrupper redovisas i tabell 9. Glesbygdens befolkningstillväxt baseras på ökning av befolkningen i ådersintervallen 30-64 och 0-15. Särskilt i gruppen 30-64 år har glesbygden en betydligt starkare tillväxt än tätorterna. Ungdomarna i gruppen 16-29 år minskar i såväl landsbygd som tätorter. Pensionärerna minskar i glesbygden men ökar i tätorterna. Utan tillväxten i gruppen över 64 år skulle tätorterna ha en betydligt sämre befolkningsutveckling. Glesbygden föryngras medan tätorterna, särskilt de små förgubbas. Dessa slutsatser bekräftar de tendenser som observerades av Westlund (2000) i ett urval kommuner 1990-96.

Även tabell 10, som visar flyttningsnettot uppdelat i olika ådersgrupper perioden 1994-98 visar de skilda utvecklingstendenserna i olika ådersgrupper. Den stora ungdomsutflyttningen från i första hand mindre tätorter men även glesbygd går endast i mindre omfattning till kommunernas huvudorter – huvuddelen går till storstadsregionerna. De kommunhuvudorter som har snabbtågsförbindelser, dvs i princip de största orterna, är de som bäst lyckas dra till sig ungdomar. När det däremot gäller den medelåders befolkningen (30-64 år) är det *bara* glesbygden (och storstadsregionerna som inte ingår i tabellen) som uppvisar nettoinflyttning.

Tabell 8. Befolkningsutveckling i glesbygd och tätorter i olika regiontyper, samt i kommuner med snabbtågsförbindelse, 1990-97

	Norrländ*				Svea- och Götaland				Omkring storstäderna				Totalt			
	Befolkning		Befolkningsförändring i 1990-97 %	Befolkningsförändring i % i X2000-kommuner**	Befolkning		Befolkningsförändring i 1990-97 %	Befolkningsförändring i % i X2000-kommuner**	Befolkning		Befolkningsförändring i 1990-97 %	Befolkningsförändring i % i X2000-kommuner**	Befolkning		Befolkningsförändring i 1990-97 %	Befolkningsförändring i % i X2000-kommuner**
1990	1997	1990			1997	1990			1997	1990			1997	1990		
Glesbygden	295 217	296556	0,45	3,26	657 949	664 301	0,97	3,98	234 246	254 005	8,44	11,51	1 187 412	1 214 862	2,31	5,56
Övriga tätorter	343 525	329149	-4,18	-3,36	763 630	748 229	-2,02	-0,33	290 125	298 204	2,78	5,06	1 397 280	1 375 582	-1,55	0,38
Centralort	705 155	710013	0,69	1,06	1 689 441	1 711 734	1,32	3,49	924 808	955 860	3,36	6,05	3 319 404	3 377 607	1,75	3,99

* plus några kommuner i nordvästra Svealand. ** 34 kommuner med snabbtågsförbindelse (X2000)

Tabell 9. Procentuell befolkningsförändring 1990-97 i glesbygd och tätorter i olika regiontyper efter åldersgrupper.

	Norrländ*			Svea- och Götaland			Omkring storstäderna			Varav snabbtågskommuner			Totalt		
	Glesbygd	Övriga tätorter	Kommunhuvudorter	Glesbygd	Övriga tätorter	Kommunhuvudorter	Glesbygd	Övriga tätorter	Kommunhuvudorter	Glesbygd	Övriga tätorter	Kommunhuvudorter	Glesbygd	Övriga tätorter	Kommunhuvudorter
0-15 år	2,91	-4,92	0,96	3,33	-0,46	4,12	10,69	4,01	6,48	6,86	0,26	8,42	4,78	-2,15	4,62
16-29 år	-8,59	-17,85	-6,10	-11,97	-17,59	-6,77	-11,66	-16,70	-5,15	-9,04	-16,64	-0,97	-11,13	-17,46	-6,16
30-64 år	6,49	-0,15	1,67	7,93	3,11	3,81	16,60	7,79	6,10	13,60	5,18	5,88	9,36	3,31	3,98
65-	-8,07	0,06	6,00	-7,48	3,40	1,77	-0,44	10,26	2,12	-4,57	6,93	1,40	-6,55	3,66	2,68
Totalt	0,35	-4,22	0,67	0,82	-2,02	1,32	7,98	2,76	3,35	5,44	0,38	3,99	2,31	-1,55	1,75

* plus några kommuner i nordvästra Svealand.

Tabell 10. Flyttningsnetto 1994-98 i glesbygd och tätorter i olika regiontyper efter åldersgrupper, i procent av folkmängden i respektive åldersgrupp.

	Norrländ*			Svea- och Götaland			Omkring storstäderna			Varav snabbtågskommuner			Totalt		
	Glesbygd	Övriga tätorter	Kommunhuvudorter	Glesbygd	Övriga tätorter	Kommunhuvudorter	Glesbygd	Övriga tätorter	Kommunhuvudorter	Glesbygd	Övriga tätorter	Kommunhuvudorter	Glesbygd	Övriga tätorter	Kommunhuvudorter
0-15 år	1,35	0,74	-4,91	-0,23	1,90	-2,43	1,30	6,54	-0,69	0,55	6,07	-2,20	0,46	2,69	-2,47
16-29 år	-12,56	-21,59	0,16	-14,62	-21,55	-1,97	-10,47	-21,75	7,06	-10,81	-22,34	10,68	-13,29	-21,60	0,99
30-64 år	5,65	-1,85	-3,57	3,84	-1,12	-1,74	6,37	-0,13	-0,85	5,72	-0,51	-1,54	4,82	-1,07	-1,89
65-	-8,12	2,65	2,39	-8,78	2,52	2,42	-8,27	2,74	2,10	-8,66	2,92	1,15	-8,51	2,59	2,32
Totalt	-0,86	-4,03	-2,07	-2,25	-3,54	-1,11	0,46	2,08	1,18	-0,27	-2,52	1,10	-1,35	-3,34	-0,68

* plus några kommuner i nordvästra Svealand.

3. Kontraurbanisering och dess drivkrafter

3.1. Kontraurbaniseringsbegreppet

Tjugofem års studier har inte bara ökat kunskaperna om befolkningsförändringar i landsbygd och tätorter i olika länder. Även begreppet kontraurbanisering har problematiserats. Berrys (1976) ursprungliga definition (se sektion 1) var att begreppet stod för en spridningsprocess, en övergång från ökad koncentration till minskad. Flertalet studier har mer eller mindre explicit utgått från Berrys spridningskriterium (jfr Champion 1998). Som kontraurbanisering har därmed inte bara befolkningsförskjutningar från tätorter till landsbygd klassificerats, utan även förskjutningar från storstäder till mellanstora och mindre städer.

Geyer & Kontuly (1993) har i en modell över differentierad urbanisering (differential urbanization) placerat in kontraurbanisering som en fas i en långsiktig urban utvecklingscykel (se figur 3). Deras modell omfattar dock endast städer i olika storleksklasser och inte landsbygd. Enligt modellen följs urbaniseringsfasen av en fas av ”omvänd polarisering” (polarization reversal) innan själva kontraurbaniseringsfasen tar vid. Därefter startar en ny urbaniseringscykel.

Figur 3. Geyer och Kontulys stadiemodell för differentierad urbanisering.

(Finns endast påpapper)

Geyers och Kontulys modell behandlar visserligen inte landsbygden explicit men är ändå av intresse för denna studie eftersom den behandlar olika tätortstypers cykliska utveckling. Enligt deras modell kännetecknas kontraurbaniseringsfasen av inflyttning till småorter och utflyttning från storstäder. Utvecklingen i Sverige under 1990-talet kan ur detta perspektiv definitivt inte beskrivas som kontraurbanisering. Den starka tillväxten i storstadsregionerna och den motsvarande tillbakagången i de små tätorterna implicerar snarare att en ny långsiktig urban utvecklingscykel kan ha inletts. Befolkningsökningen på den rena landsbygden ligger dock utanför modellens förklaringsram.

Den i sektion 2 beskrivna metoden för tätortsavgränsning används bara i de nordiska länderna. I flertalet andra länder används istället administrativa gränser för klassificering i olika ortstyper och landsbygd. Det betyder att det som klassificeras som landsbygd kan variera mellan olika länder. För att rensa för områden som i realiteten utgör en sorts förorter till storstäder har amerikanska studier ofta räknat in pendlingsomlanden i storstäderna. Andra studier, främst över Storbritannien och övriga Europa, har dock inte räknat in dem i storstäderna utan definierat dem annorlunda.

Ett annat problem i definitionen av kontraurbanisering gäller om den bara ska anses innefatta ”aktiv” befolkningsförändring, dvs migration, eller även innefatta naturliga befolkningsförändringar, dvs födelsenettet. Eftersom landsbygdsområden traditionellt haft högre födelsetal än storstäder kan resultaten bli olika beroende på vilket mått på kontraurbanisering som väljs. Hittillsvarande forskning har dock visat att det är flyttningskomponenten som förklarar mest av de relativa befolkningsförskjutningar som kallas kontraurbanisering (Champion 1998).

3.2. Drivkrafter enligt tidigare forskning och undersökta förklaringar i denna studie

Kontraurbanisering har förklarats av skilda faktorer i olika studier i olika länder. Kontuly (1998) har sammanfattat förklaringarna i sex huvudgrupper, varav de flesta har flera undergrupper:

- a) Ekonomiskt cykliska faktorer (konjunkturrella faktorer eller tillfällig expansion i vissa landsbygdsnärings, t ex turism).
- b) Ekonomiskt strukturella faktorer (avindustrialisering och andra långsiktiga lokaliseringförändringar).

- c) Rumsliga och miljömässiga faktorer (agglomerationsnackdelar, boendekostnader, naturmiljöfaktorer, turism).
- d) Socioekonomiska och sociokulturella faktorer (välfärdspolitik och utbyggda pensioner möjliggör friare val av bostad, förändringar i ådersstrukturen, förändringar i attityder och livsstilar).
- e) Implicita och explicita politiska åtgärder (regionalpolitik i olika former).
- f) Teknologiska innovationer (minskad avståndsfriktion genom förbättrade pendlingsmöjligheter och distansarbete).

De studier om utvecklingen i Sverige som Kontuly åberopar anger både a), b) och e) som förklaringar till den kontraurbanisering som ägt rum. Olika författare har lyft fram såväl ekonomiskt cykliska faktorer som mer långsiktigt strukturella faktorer som orsaker. Den statliga regionalpolitiken har av Borgegård et al (1995) ansetts vara en bakomliggande orsak till de tendenser till kontraurbanisering som kunnat skönjas i Sverige. Som en allmän förutsättning för landsbygdsboende spelar de statliga bidragen för utjämning av skattekraft mellan kommunerna säkert en viktig roll. De regionala svängningarna i befolkningsutvecklingen efter 1970 kan däremot inte förklaras av några förändringar av regionalpolitiken eller skatteutjämningsystemet. I ljuset av att den kommunala planeringen i Sverige varit inriktad på att stärka tätorterna och inte landsbygden framstår tillväxten av landsbygdbefolkningen efter 1970 som något som ägt rum trots - och inte tack vare - samhällsplaneringen (Westlund 2000).

Det bör tilläggas att flera svenska forskare (bl a Amcoff 1997 och Borgegård & Håkansson 1997) också betonat demografiska faktorer bakom svängningarna mellan urbanisering och kontraurbanisering, dvs en faktor under d) i Kontulys uppställning. Studier som fokuserat på attityder och livsstilar har däremot varit mindre vanliga, men bl a Forsberg (1994) och Kåks och Westholm (1994) har uppmärksammat dessa drivkrafter. Westlund (2000) har diskuterat olika ortstypers attraktivitet och konstaterat att de småtätorterna sannolikt utgör de minst attraktiva boendemiljöerna.

Denna studie har inte till syfte att besvara om Sverige kännetecknades av kontraurbanisering eller inte under perioden 1990-97. Tendenserna är som påpekats motstridiga och mönstret antyder snarast en polarisering där de mindre tätorterna utvecklas sämst. Däremot testas glesbygdsbefolkningens utveckling på kommunnivå mot ett antal faktorer som också använts för

att förklara kontraurbanisering. Befolkningsförändringarna ställs i fokus, inte huruvida mönstret kan betecknas som kontraurbanisering.

De förklaringsvariabler som prövas i denna studie anknyter till den internationella litteraturens distinktion mellan omgivningsvariabler och individuell knutna motiv. Ett försök att dela upp omgivningsvariablerna mellan ekonomiska och sociala faktorer har dock gjorts.

Tre grupper av förklaringsvariabler har prövats:

- **Allmänna strukturella kostnads/intäktsfaktorer** av typ boendekostnader och pendlingsavstånd. Låga huspriser/*taxeringsvärden* borde ha ett positivt inflytande på befolkningsutvecklingen. Samtidigt är huspriser/*taxeringsvärden* en avspeglning av marknaden, varför höga priser är en indikation på inflyttning. Inomregional tillgänglighet uttrycker såväl den lokala arbetsmarknadens storlek som tillgängligheten till olika typer av service. I denna studie har *kommunhuvudortens storlek* använts som mått på tillgänglighet.
- **Variationer i det sociala kapitalet.** Hypotesen är här att aktiviteten och sammanhållningen i en bygd har ett positivt inflytande på folks benägenhet att stanna kvar och att återvända efter bosättning på andra orter. Att finna goda, kvantitativa mått på det sociala kapitalet på kommunal nivå är emellertid ingen lätt uppgift. Här prövas antalet *byutvecklingsgrupper* per 1000 landsbygdsinvånare. Det bör dock understrykas att dessa grupper i huvudsak uppkommit som en reaktion på negativ befolkningsutveckling och att de därför också kan betraktas som en beroende variabel som är negativt kopplad till landsbygdens befolkningsutveckling.
- **Individuella socioekonomiska och sociokulturella variabler.** Dessa variabler avser att beskriva vilka egenskaper hos kommuninvånarna som samvarierar med befolkningsutvecklingen utanför tätorterna. Grovt beskrivet kan en "gentrifieringshypotes" ställas mot en "pauperiseringshypotes", dvs antingen är det "de rika" eller "de fattiga" som förklarar befolkningsförskjutningarna. Gentrifieringshypotesen är den som har det avgjort största stödet i tidigare forskning, vilken visat att det till stor del är grupper inom medelklassen som står för ökningen av befolkningen på landsbygden. Det är emellertid inte helt osannolikt att det under vissa perioder kan vara så att resurssvaga grupper "trängs ut" ur städer och tätorter och tvingas söka sig ett mer perifert boende. *Förvärvsfrekvens, inkomster och utbildningsnivå* är de socioekonomiska variabler som prövas.

Relevanta sociokulturella variabler kring preferenser och livsstilar är svårare att operationalisera. Här prövas två faktorer som båda har kopplingar till jämställdhet. Den bakomliggande tanken grundas på det faktum att det är kvinnorna som historiskt sett gått i spetsen för urbaniseringen och att den svenska landsbygden även idag har ett kvinnounderskott. Såväl ekonomiskt som kulturellt kan det hävdas att landsbygden är mindre jämställd än städerna. En mer jämställd landsbygd skulle såunda kunna bidra till en mer positiv befolkningsutveckling. *Kvinnlig förvärvsfrekvens* har därför prövats som ett grovt mått på (ekonomisk) jämställdhet. Den andra faktorn är kopplad till kvinnors fritidsintressen. Landsbygden framställs ofta som dominerad av männens intressen i form av jakt, fiske och snöskotrar. Det finns emellertid en fritidsverksamhet i samma genre där kvinnliga utövare dominerar, nämligen hästsport. Det kan antas att i de fall där även de kvinnor som är intresserade av landsbygdsanknutna verksamheter får möjlighet att utöva dem, får det en positiv inverkan på befolkningsutvecklingen. *Antalet hästar* per 1000 invånare kan därför ses som en sorts avspegling av jämställdhet med avseende på fritidsutövning. Det finns emellertid ingen officiell statistik över antalet hästar i Sverige. Försäkringsbolaget AGRIA har välvilligt ställt uppgifter till förfogande men lokala skillnader i försäkringsbolagens marknadsandelar och det faktum att fritidshästar och ”kommersiella” hästar inte kan skiljas å bidrag sannolikt till att denna variabel inte uppvisar något samband. Resultaten för denna variabel redovisas därför inte i analysen.

4. Analys

Analysen har genomförts på nationell nivå med alla kommuner utanför storstadsregionerna. Dessutom har en indelning i tre regiontyper gjorts. Norrland med sina ytmässigt ofta stora kommuner med låg befolkningstäthet och kommunerna i nordvästra Svealand med liknande egenskaper har bildat en grupp. Mälardalen och kommunerna kring Göteborgs- och Malmöregionerna har sammanfogats till en regiontyp. Övriga kommuner i södra delen av Sverige utgör en tredje grupp. Dessutom har de kommuner som har snabbtågsförbindelser skiljts ut och testats för sig.

Resultaten, som redovisas i tabell 11, ger ett i stort sett entydigt mönster även om de olika variabelernas förklaringsvärde varierar mellan regiontyperna. Taxeringsvärdet uppvisar ett

Tabell 11. Sambandsanalys mellan befolkningsutveckling i glesbygd 1990-97 och ett antal förklaringsvariabler.

Samtliga 247 kommuner

Variabel	β (regr.koeff)	R2	Signifikans
Taxeringsvärde	(+)	0,31	**
Kommunhuvudortens storlek	(+)	0,11	**
Byutvecklingsgrupper	-	0,07	**
Förvärvsfrekvens totalt	+	0,23	**
Förvärvsfrekvens kvinnor	+	0,27	**
Disponibel inkomst	(+)	0,38	**
Utbildningsnivå	+	0,22	**

Norrland och nordvästra Svealand

Variabel	β (regr.koeff)	R2	Signifikans
Taxeringsvärde	(+)	0,44	**
Kommunhuvudortens storlek	(+)	0,34	**
Byutvecklingsgrupper	-	0,08	**
Förvärvsfrekvens totalt	+	0,12	**
Förvärvsfrekvens kvinnor	+	0,11	**
Disponibel inkomst	(+)	0,18	**
Utbildningsnivå	+	0,12	**

Mälardalen exkl. Storstockholm, och bältena kring Storgöteborg och Stormalmö

Variabel	β (regr.koeff)	R2	Signifikans
Taxeringsvärde	(+)	0,16	**
Kommunhuvudortens storlek	(+)	0,01	-
Byutvecklingsgrupper	-	0,14	**
Förvärvsfrekvens totalt	+	0,50	**
Förvärvsfrekvens kvinnor	+	0,45	**
Disponibel inkomst	+	0,60	**
Utbildningsnivå	+	0,16	**

Övriga kommuner i Svealand och Götaland

Variabel	β (regr.koeff)	R2	Signifikans
Taxeringsvärde	(+)	0,28	**
Kommunhuvudortens storlek	(+)	0,09	**
Byutvecklingsgrupper	-	0,08	**
Förvärvsfrekvens totalt	+	0,23	**
Förvärvsfrekvens kvinnor	+	0,30	**
Disponibel inkomst	(+)	0,45	**
Utbildningsnivå	+	0,32	**

Kommuner med snabbtågsförbindelse (X2000-station)

Variabel	β (regr.koeff)	R2	Signifikans
Taxeringsvärde	(+)	0,46	**
Kommunhuvudortens storlek	(+)	0,46	**
Byutvecklingsgrupper	-	0,18	**
Förvärvsfrekvens totalt	+	0,38	**
Förvärvsfrekvens kvinnor	+	0,40	**
Disponibel inkomst	(+)	0,54	**
Utbildningsnivå	+	0,24	**

Anm: En parentes runt tecknet markerar svag lutning på regressionslinjen.

* = Signifikant på 10 %-nivå

** = Signifikant på 2,5 %-nivå

positivt samband med befolkningsutvecklingen. Av de tre regiontyperna är tendensen starkast i Norrland. Detta tycks vara en avspegling av att glesbygden har stark tillväxt i de större kommunerna, där taxeringsvärdena är högre. Även det faktum att sambandet är starkt i kommuner med snabbtågsförbindelse måste ses som en avspegling av detta förhållande eftersom det främst är de större kommunerna i landet som har snabbtågsförbindelser. Låga taxeringsvärden tycks alltså inte i sig bidra till befolkningsökning i glesbygd. Det är istället så att tendensen till ökning i glesbygden är starkast i kommuner med högre marknadstryck på bl a bostadsmarknaden. Däremot kan det inte uteslutas att ett perifert boende inom dessa kommuner medför lägre boendekostnader än tätortsboendet, dvs att en inomkommunal ”utträngningseffekt” kan vara bidragande till glesbygdens ökning.

Kommunhuvudortens storlek har också ett positivt samband med glesbygdens befolkningsutveckling. Sambandet är påfallande starkt i Norrland och i snabbtågskommunerna. Detta kan ses som ett tecken på att tillgänglighet till en större arbetsmarknad underlättar ett mer perifert boende. Det kan dock inte helt uteslutas att det också är ett utslag av den eventuella utträngningseffekt som diskuterades i föregående stycke. För att granska denna eventuella utträngning behövs emellertid uppgifter om skillnader i boendekostnader mellan centrala och perifera delar av kommunerna. Kommunhuvudortens storlek saknar betydelse för landsbygdsutvecklingen i bältena kring storstadsområdena. Detta torde bero på att dessa kommuners arbetsmarknader är starkt kopplade till storstadsregionerna och att den inomkommunala arbetsmarknaden är av avsevärt mindre betydelse.

Antalet byutvecklingsgrupper har i alla regiontyperna ett negativt samband med befolkningsutvecklingen. Detta behöver dock naturligtvis inte betyda att byutvecklingsgrupperna skulle ha en negativa effekter. Den negativa samvariationen kan istället sannolikt förklaras av att byutvecklingsgrupperna bildats som svar på en negativ utveckling under lång tid och att det således finns ett samband mellan antal grupper och tidigare negativ utveckling. Även om grupperna haft ett positivt inflytande på utvecklingen i bygden är det inte säkert att de rått på de grundläggande, långsiktiga orsakerna till befolkningsminskningen.

Den totala förvärvsfrekvensen har positiva samband med befolkningsutvecklingen i de olika regiontyperna. Den lokala arbetsmarknaden är med andra ord en viktig faktor. Minst inverkan tycks förvärvsfrekvensen ha i Norrland och klart högst i bältena kring storstadsregionerna. Kvinnlig förvärvsfrekvens uppvisar dock ett högre samband med befolkningsutvecklingen i

Svealand och Götaland jämfört med den totala förvärvsfrekvensen, medan förhållandet är det motsatta i bältena utanför storstäderna. Detta kan möjligen vara ett tecken på två skilda tendenser. Att kvinnlig förvärvsfrekvens har ett svagare samband med befolkningsutvecklingen i kommunerna kring storstäderna än den totala förvärvsfrekvensen, skulle möjligen kunna ses som ett tecken på att det i dessa bälten finns inslag av en ”engelsk gentrifieringstendens” där kvinnorna i ökad utsträckning tar hand om hemmet och försvagar sin sociala position (jfr. Forsberg 1994, s 22). Det faktum att den kvinnliga förvärvsfrekvensen är högre i dessa bälten än i övriga regioner utanför storstäderna, motsäger dock en sådan tolkning.

Även disponibel inkomst har ett positivt samband med befolkningsutvecklingen. Förklaringsvärdet för denna faktor varierar mellan regiontyperna på liknande sätt som för förvärvsfrekvens – lägst i Norrland och högst utanför storstadsregionerna och i snabbtågskommunerna.

Förändringar i utbildningsnivån uppvisar ett liknande mönster som de båda föregående variablerna men med något svagare förklaringsvärde. Denna faktor har det största sambandet med befolkningsutvecklingen i de ”övriga” kommunerna i Götaland och Svealand.

Den bild som träder fram visar således att befolkningstillväxten utanför tätorterna varierar med kommunernas arbetsmarknadstillgänglighet och befolkningens förvärvsfrekvens, disponibla inkomst och utbildningsnivå. Någon god metod att kvantifiera det sociala kapitalet på kommunnivå har inte funnits. Detsamma gäller de sociokulturella variablerna.

Som framgick av avsnittet om tidigare forskning finns det, vid sidan av de naturliga folkmängdsförändringarna, två alternativa förklaringar till befolkningsförändringar, nämligen att det är relativt välbeställda som själva väljer att bo på landsbygden eller att det är relativt fattigare grupper som av ekonomiska skäl utestängs från centrum. Eftersom uppgifter om inomkommunala skillnader i inkomster samt i boende- och andra levnadsomkostnader saknas, kan denna studie inte ge något entydigt svar på vilken förklaring som varit viktigast i Sverige under undersökningsperioden. Det faktum att landsbygdsbefolkningens ökning varit starkast i bälten av kommuner kring storstadsregionerna och att denna ökning har samvarierat positivt med de socioekonomiska förhållandena i kommunerna, tyder dock på att det är en medelklass med hög förvärvsfrekvens och relativt god inkomst och utbildningsnivå som i huvudsak står för befolkningsökningen utanför tätorterna. Utestängnings- eller utträngningsfaktorn förefaller

inte vara särskilt betydande för boendet utanför tätorterna (trots att den sannolikt kan ha högt förklaringsvärde för förortsboendet inom stadsregionerna).

5. Slutsatser och behov av fortsatt forskning

Befolkningsutvecklingen i Sverige under den studerade perioden passar inte in helt på varken de traditionella kriterierna för urbanisering eller kontraurbanisering. Det faktum att de tre storstadsregionerna var de som kraftigast ökade sin folkmängd kan tas som argument för att perioden 1990-97 kännetecknas av urbanisering. Samtidigt ökade glesbygdbefolkningen både i absoluta tal och i en majoritet av kommunerna utanför storstadsregionerna. När de mindre tätorterna minskade i tre fjärdedelar av kommunerna, blev följderna att glesbygden ökade sin befolkningsandel i 63 % av kommunerna utanför storstadsregionerna. Slutsatsen blir att undersökningsperioden snarast uppvisar en tendens till *polarisering* av befolkningen, där storstäderna och den rena landsbygden utgör motpolerna.

Än starkare polariseringstendenser återfinns mellan olika ådersgrupper. Glesbygdens tillväxt grundas på en ökning i grupperna 30-64 år och 0-15 år, dvs medelålders människor och deras hemmavarande barn, medan tätorternas ökning delvis beror på inflyttning av pensionärer. Endast de största kommunhuvudorterna förmår attrahera ungdomar (16-29 år) av vilka de flesta dock dras till storstäderna.

Så långt det är jämförbart tycks resultaten visa att Sverige inte avviker från det internationella mönstret vad gäller vilka sociala grupper som står för befolkningsökningen på landsbygden. Ökningen förfaller vara ett medelklassfenomen. Inkomster, utbildning och förvärvsfrekvens samvarierar positivt med befolkningsutvecklingen i kommunerna. Det är den stadsnära landsbygden, särskilt den kring storstadsregionerna och vissa regionala centra med hög tillgänglighet i det nya snabbtågsnätet som utvecklats mest positivt.

De mindre tätorter som inte är belägna i bältena strax utanför storstadsregionerna – dvs de som finns i huvuddelen av Sverige – har däremot stora problem. Trots att många kommuner genomfört omfattande rivningar i sitt bostadsbestånd gapar fönstren gardinlösa i de outhyrda

lägenheterna. De små tätorterna, som varken har storstadens kultur- och serviceutbud eller landsbygdens utrymmen och natur, har blivit de verkliga krisområdena.

Utvecklingen har gått stick i stäv med den politik som formades för de småkommunerna från 1960-talets slut. När skogs- och jordbruket rationaliserades kraftigt var det genom att med politiska medel koncentrera befolkningen till tätorterna som avfolkningen skulle försöka hejdas. Kommunsammanslagningar skapade vidgade omland för tätorterna. Den offentliga sektorn byggdes ut vilket resulterade i en kraftig sysselsättningsökning, särskilt bland kvinnorna. De kommunala bostadsstiftelserna byggde flerbostadshus av samma typ som i städerna. Den stadsplanering som utvecklats för medelstora och större städer blev norm också för småorterna. Landsbygden blev enligt denna norm ett produktionsområde för jord- och skogsbruket, samt ett rekreationsområde – men inget område för boende.

Planeringen tycktes under några inledande år fungera som avsett. De små tätorterna lyckades suga upp en del av landsbygdens befolkningsminskning. Den tillväxt av befolkningen på landsbygden som därefter ägt rum i stora delar av Sverige har till helt övervägande del skett spontant, närmast i strid med kommunernas planering. Endast ett fåtal kommuner bröt med det officiella planeringstänkandet och tog ställning för att landsbygden skulle kunna vara ett område även för boende. Forsberg (1994, s 154) har dock konstaterat att utvecklingen ”generellt sett gått från en kommunal restriktiv syn på utflyttning till landsbygden, till en mer tillåtande hållning” och betecknar kommunernas inställning under 90-talet som ”ambivalent”. Slutsatsen måste ändå bli att den kommunala planeringen inte har varit särskilt anpassad till landsbygdkommunerna och deras förutsättningar. En av dess sannolikt främsta resurser – som boendemiljö – beaktades inte när staden gjordes till norm för planeringen.

Resultaten i denna studie visar på behov av fortsatt forskning på åtminstone fyra relativt skilda fält:

1. Den tendens till polarisering av bosättningsmönstret som yttrar sig i att främst storstäderna men även stora delar av glesbygden ökar, medan främst de mindre tätorterna minskar, tycks vara ett fenomen som varken passar in i urbaniserings- eller kontraurbaniseringsmodellerna. Amcoff (1997) och Borgegård och Håkansson (1997) har påvisat liknande tendenser för 1980-talet men inte diskuterat dem i termer av polarisering. Polariseringstendenser inryms dock i den stadiemodell för differentierad urbanise-

ring (differential urbanization) som utvecklats av Geyer och Kontuly (1993), men den modellen innefattar endast tätortstyper. Det finns ett behov en mer systematisk granskning av hur denna tendens till polarisering växt fram, liksom hur robust den är. Det finns också ett behov att granska om motsvarande tendenser återfinns i andra länder.

2. Olika ådersgruppers skilda flyttnings- och bosättningsmönster har behandlats i svensk forskning under 90-talet (se bl a Johansson & Persson 1991 och Amcoff 1997). Den polarisering mellan ådersgrupperna som grovt beskrivet yttrar sig i att ungdomar flyttar till storstäderna, pensionärerna samlas i de mindre tätorterna, medan glesbygdens ökning bärs upp av medelåders människor, tycks dock kraftigt ha skärpts under 90-talet. Motiven och drivkrafterna bakom dessa förändringar behöver undersökas. Internationellt sett är forskningen om olika ådersgruppers roll i urbaniserings- och kontraurbaniseringsprocesserna begränsad. Avspeglar det svenska mönstret en internationell trend eller är det specifikt för Sverige?
3. Studiens resultat pekar också på behovet av en granskning av samhällsplaneringens roll som instrument för lokal och regional utveckling. Befolkningsökningen på landsbygden har i huvudsak skett i strid med den kommunala planeringens inriktning. Effekterna av den ofta mycket okritiska kopiering av stadsplaneringen som genomfördes i landsbygdskommunerna har inte undersökts i Sverige. En granskning av kommunernas planering i förhållande till det utfall den fått i form av bosättningsmönster inom kommunerna, skulle ge nya insikter om den kommunala planeringens roll som lokalt utvecklingsinstrument.

Planering och möjligheter respektive restriktioner kring bostadsbyggande skiljer sig kraftigt å mellan olika länder. Internationellt jämförande studier av samhällsplaneringens roll för den lokala och regionala befolkningsutvecklingen skulle ge viktiga kunskaper kring samhällsplaneringens möjligheter och begränsningar.

4. Urbaniseringen i såväl Sverige som andra länder har varit en "kvinnorörelse" och resulterat i ett mansöverskott på landsbygden. Resultaten i denna studie ger inga tydliga tecken på samband mellan jämställdhet mellan könen och befolkningsutvecklingen på

landsbygden. Inom såväl landsbygdsforskningen som den genusinriktade forskningen bör dock dessa frågor fortsätta granskas.

Källor

- Amcoff, J. 1997. Kontraurbanisering i Sverige?, i Westlund, H. (red.) *Lokal utveckling för regional omvandling*. SIR-rapport 100. SIR/Fritzes: Stockholm, pp. 13-29.
- Beale, C. 1975. The revival of population growth in non-metropolitan America, *Report ERS 605*, Economic Research Service, United States Department of Agriculture, Washington DC.
- Berry, B. 1976. The counterurbanization process: urban America since 1970, in B. Berry (ed) *Urbanisation and counterurbanization*. Sage: Beverly Hills, California, pp. 17-30.
- Borgegård, L-E., Håkansson, J. & Malmberg, G. 1995. Population redistribution in Sweden – long term trends and contemporary tendencies, *Geografiska Annaler*, vol. 77B, pp. 31-45
- Borgegård, L-E. & Håkansson J. 1997. Population Concentration and Dispersion in Sweden since the 1970s, in Borgegård, L-E., Findlay, A. M. and Sondell, E. (eds.) *Population, Planning and Policies*. CERUM Report No 5: Umeå pp. 9-30.
- Champion, A. 1992. Urban and regional demographic trends in the developed world, *Urban Studies*, vol. 29, pp. 461-482.
- Champion, A. 1998. Studying counterurbanisation and the rural population turnaround, in Boyle, P. and Halfacree, K. *Migration into rural areas. Theories and issues*. John Wiley & Sons: Chichester, pp. 21-40.
- Cochrane, S. & Vining, D. 1988. Recent trends in migration between core and peripheral regions in developed and advanced developing countries, *International Regional Science Review*, vol 11, pp. 215-243.
- Forsberg, G. (red.) 1994. *Befolkningsomflyttningar på landsbygden. Kunskapsöversikt och statistisk analys*. Delrapport inom projektet Mälardalens landsbygd i förändring. Arbetsrapport Nr 55, Kulturgeografiska institutionen, Uppsala universitet: Uppsala.
- Fuguitt, G. V. & Beale, C. L. 1996. Recent Trends in Nonmetropolitan Migration: Toward a New Turnaround? *Growth and Change*, vol 27, pp 156-174.
- Geyer, H. 1996. Expanding the Theoretical Foundation of Differential Urbanization, *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, vol 87, no 2, pp 44-59.
- Geyer, H. & Kontuly, T. 1993. A Theoretical Foundation for the Concept of Differential Urbanization, *International Regional Science Review*, vol 15, no 2, pp. 157-177.
- Illeris, S. 1988, Counterurbanization revisited: the new map of population distribution in Central and Northwestern Europe, in Bannon, M., Bourne, L. And Sinclair, R. (eds.) *Urbanization and urban development*, University College Press: Dublin, pp. 1-16.
- Johansson, M. & Persson, L. O. 1991. Regioner för generationer. Stockholm: Allmänna Förlaget.
- Keddie P. D. & Joseph, A. E. 1991. The Turnaround of the Tournaround. Rural Population Changes in Canada; 1976 to 1986, *Canadian Geographer*, Vol 35, No 4, pp. 367-379 and 412-420.
- Kontuly, T. 1998. Contrasting the counterurbanisation experience in European nations, in Boyle, P. and Halfacree, K. *Migration into rural areas. Theories and issues*. John Wiley & Sons: Chichester, pp. 61-78.
- Kåks, H. & Westholm, E. 1994. *En plats i tillvaron. Studier av flyttning till landsbygden*. DFR-rapport 1994:8. Dalarnas Forskningsråd: Falun.
- Long, L. and Nucci, A. 1997. The 'clean break' revisited. Is US population again deconcentrating? *Environment and Planning A*, vol 29, pp 1355-1366.
- Statistisk Årsbok 1999.

- Westlund, H. (forthcoming) 2000. Spatial policy for sparsely populated regions: A forlorn hope?, in Johansson, B. and Karlsson, C. (eds.) *Endogenous regional economic development: Theories, applications and policy*. Springer Verlag: Heidelberg
- Öberg, S. (ed.) 1991. *National atlas of Sweden. The population*. Statistics Sweden: Stockholm.